
TURKISH EDUCATION AND SOCIAL SITUATION IN MACEDONIA

Gülbahar Keleş

"İliriya College" Pristina, Kosovo, rosespring_05@hotmail.com

Mükrem Seyfullah

Vrapçište - Municipality primary school, Republic of Macedonia, mukrem123@outlook.com

Abstract: A large part of Macedonia has been under Ottoman rule for about 500 years. For this reason, there is a large scale Turkish heritage such as Turkish language and literature, folklore, music, traditions and customs in Macedonia. It is necessary to learn Turkish language, whether it is for the researches and examinations of the histories, languages, literature, folklore, music, cultures of the nation and peoples.

An integral part of the history of Macedonia's history of ethnic and geographical boundaries is the most intricate territory of the Balkans in terms of ethnic, religious, cultural and linguistic aspects. Macedonia region is divided into three parts; Aegean Macedonia (in Greece), Vardar Macedonia (today's independent state) and prin Macedonia (in Bulgaria)

Throughout history, various tribes (Traks, İllirs, Romans, Slavs) have settled in Macedonia. In the ninth century, Huns, Bulgarians, Kipchaks, Pechenegs followed the arrival of Hun Turks to Macedonia. From the second half of the fourteenth century to the Balkan Wars, the region remained under Ottoman rule.

After the Balkan wars, the Turks, who had to migrate for various reasons due to withdrawal of the Ottoman State from the region, fell into a minority position. With the disintegration of Yugoslavia in the early 1990s, Macedonia declared its independence and started a new era in terms of education for Turks, like other nations.

Keywords: macedonia, turkish, history, education, language.

MAKEDONYA'DA TÜRKLERİN EĞİTİM VE SOSYAL DURUMU

Gülbahar Keleş

"İliriya Kolej" Pristina, rosespring_05@hotmail.com

Mükrem Seyfullah

Vrapçište- Belediye İlkokulu, mukrem123@outlook.com

Özet: Makedonya'nın büyük bir kısmı beş yüz yıl kadar Osmanlı yönetimi altında bulunmuştur. Bu nedenle Makedonya'da Türk dili, edebiyatı, folkloru, müziği, gelenek ve göreneklere gibi büyük ölçüde Türk mirası bulunmaktadır. Bu yüzdendir ki ulus ve halkların tarihlerinin, dillerinin edebiyatlarının, folklorlarının, müziklerinin, tek sözcükle kültürlerinin araştırma ve incelemeleri için ister istemez Türk dilinin öğrenilmesi gereklidir.

Etnik yapısı ve coğrafi hudutları tartışma konusu olan Makedonya, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası, Balkanlar'ın etnik, dinsel, kültürel ve linguistik açıdan en karışık bölgelerindedir. Makedonya bölgesi; Ege Makedonyası (Yunanistan'da), Vardar Makedonyası (bugünkü bağımsız devlet) ve Prin Makedonyası (Bulgaristan'da) şeklinde üç bölünmüş durumdadır.

Makedonya'ya tarih boyunca çeşitli kavimler (Traklar, İllirler, Romalılar, Slavlar...) yerleşmiştir. IV. asırda Hun Türklerinin buralara gelişini, Avarlar, Bulgarlar, Kıpçaklar, Peçenekler takip etmişlerdir. XIV. yüzyılın ikinci yarısından Balkan Savaşları'na kadar bölge Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle çeşitli vesilelerle göç etmek durumunda kalan Türkler azınlık konumuna düşmüşlerdir. Yugoslavya'nın 1990'ların başında parçalanmasıyla Makedonya bağımsızlığını ilan etmiş (1991) ve diğer milletler gibi Türkler eğitim açısından da yeni bir dönem başlamıştır.

Anahtar kelimeler: Makedonya, Türk, tarih, eğitim, dil.

1. GİRİŞ

1912 yılına dek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, az çok Bosna-Hersek'te daha çok Türk ulusunun kabarık sayıda yaşadığı Kosova ve Makedonya bölgelerinde Türk dilinde eğitim silyan okullarında (dört yıllık ilkokul) ve medreselerde yapılmıştır. Daha geçlerde yani XIX. yüzyılın sonlarında bu dini mekteplerden başka iptidai (ilkokul), rüştiye (ortaokul), idadiye (lise) ve darülmualimlerde (öğretmen okullarında) de bu dille eğitim sürdürülmüştür.

Uzun bir süre sonra ilk olarak krallık, daha sonraları Tito Yugoslavyası'nda yaşayan ulus ve halklar Türk dilini öğrenmek için bir sürü uğraşılarda bulunmuş, nihayet Prof.Dr. Fehim Bayraktareviç'in çabalarıyla 1925 yılında

Belgrat Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde Şarkiyat Kürsüsü açılmış ve orada Arap dili ve edebiyatı ve ayrıca Fars edebiyatıyla birlikte Türk dili de öğretilmiştir.

Makedonya Türklerini Doğu ve Batı Makedonya Türkleri şeklinde ayırmak gerekir. Çünkü doğu ile batı birçok yönden farklıdır. Batı Makedonya Türkleri ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim bakımından daha çok imkana sahipken, Doğu Makedonya Türkleri ise batıdakilere oranla daha zor durumdadırlar. Buralara bilinçli olarak bazı hizmetler, çeşitli bahanelerle götürülmektedir. Böylece Türklerin kendi benliklerini kaybetmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Dedeli, Çalıklı, Gökçeli, Alikoç ve Kocaali.. gibi yerlere başta Türkçe eğitim olmak üzere birçok yönden hizmet tam gitmediğinden dil, din, kültür açısından bölge Türkleri zayıf durumdadır. Buna bir de ekonomik sorun eklendiğinde durum daha da vahim bir hâl almaktadır.

Osmanlı döneminde, edebiyat alanında Makedonya'dan pek çok kimse yetişmiştir. Üskübi, İshak, Aşık Çelebi, Garibi, Hayali bunlardan sadece bir kaçıdır. Ayrıca Cumhuriyet dönemi edebiyatımızın önemli isimlerinden Yahya Kemal Beyatlı, Cenap Şahabettin de Makedonya Türklerindedir.

Osmanlı döneminde Türkçe'ye hep yabancı gözüyle bakılmıştır. Milliyetçilik göz önünde bulundurulmadığından, Türkçe fazla önemsenmemiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru eğitim alanında görülmeye başlanan bazı olumlu gelişmelerde, Balkan Savaşları'yla son bulmuştur. Türkçe eğitiminin yasaklandığı iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Abdülhakim Hikmet Doğan'ın haftada iki ders saati okuttuğu din dersleri ile "Usul-i Cedîd" denen yeni metotlar üzerinde hazırlayıp gizli olarak el altından dağıttığı "Türkçe Dersleri (I, II, III, IV)" adlı kitapları dışında, Türkçe eğitime dair hiçbir şey yoktur.

Birlik gazetesi ve Sesler dergisi Makedonya Türk Edebiyatı'nın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bugün özellikle öykü ve şiirde yoğunlaşan Makedonyalı Türk edebiyatçıları, bazı zorluklara rağmen Türk Edebiyatı'nı canlı tutmayı başarmaktadırlar.

Makedonya Türk Edebiyatı'nın Osmanlı Devleti'nin çekilmesiyle bir duraklama içerisinde olduğu belirtilir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yeni bir dönem başlamıştır.

1946 yılında Birlik gazetesinde Mustafa Karahasan'ın yayınladığı "Hapishanede Bir Gece" adlı yazısı Makedonya Türk Edebiyatı'nın ilk örneklerindedir.

Politik, toplum, ulusallık, Türkiye, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı vb. konuların işlendiği Makedonya Türk Edebiyatı'nın önde gelen yazarlarından bazıları şunlardır: Mustafa Karahasan, Süreyya Yusuf, Şükrü Ramo, Necati Zekeriyi, İlhami Emin, Fahri Kaya, Avni Abdulah, Suat Engüllü, Alaettin Tahir, Enver İlyas.

Makedonyalı Türk edebiyatçılarından eserlerinden bazıları şunlardır: 1951'de 'Yürü Aydınlığa' adlı şiir antolojisi, 1972'de 'Gül Çiçek' şiir kitabı (İ. Emin), 1984'te 'Dört Mevsim' öykü kitabı (A. Engüllü), 1994'te 'Sabah Güneşi' adlı öykü kitabı (E. İlyas), 75 Kasım 2001'de 'Boram Boram Üsküp' adlı şiir kitabı (Arzu Abdullah).

Günümüz Makedonyası'nda Birlik gazetesinin yanı sıra; 1951'den beri çıkan "Sevinç", 1957'den beri çıkan "Tomurcuk" çocuk dergisi, 1965'ten beri çıkan aylık "Sesler" toplum-sanat dergisi, 1987'de Makedonya İslam Birliği'nin çıkarmaya başladığı El-hilal, 1994'te çıkan Zaman gazetesi, 1994'te çıkan Vardar dergisi, 1998'de çıkan Ekol dergisi yayınlanmaktadır.

Bugün, Makedonya Cumhuriyeti'nde genel öğretim veren temel eğitim okullarında (sekiz yıllık ilköğretim) ve liselerde Türkçe ana dili eğitimi ders kitapları, Makedonya Eğitim ve Spor Bakanlığı ile Makedonya Pedagoji Kurumu'nun Öğretim Plân ve Programı'nda saptanan amaçları gerçekleştirecek bir içerikle hazırlanır. Bir "Ders Kitabı Tasarımı" biçiminde saptanan bu amaçlar, başta devletin resmi dili olan Makedonca için olduğu gibi, ülke içinde ana dili olarak okutulan Türkçe, Arnavutça ve Sırpça için de geçerlidir.

Makedonya'daki Türkçe okuma kitaplarının en yetersiz ve üzerinde en çok durulması gereken tarafı dil yönüdür. Kimi daha çok, kimi daha az olmak üzere, hemen hemen hepsi dil yanlışlarıyla doludur. Çok daha geniş ve ayrı bir araştırmayı gerektiren bu konudaki tespitlerimizi ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve imlâ yanlışları olmak üzere dört kümede toplayabiliriz:

- Ses bilgisiyle ilgili olanlar, seslerin yazımında, kelime ve hece sonunda (-t) ünsüzünün (-d) ünsüzüne dönüştürülmesi, orta hece ünsüzünün değişmesi ve (-k) ünsüzünün yumuşatılması gibi yanlışlar görülmektedir.
- Şekil bilgisi bakımından hal eklerinin, fiil zamanlarının ve çatılarının, tamlama, anlam kaymasına uğramış, yanlış türetilen, birbirine karıştırılan sözcükler vb. yanlışlar görülmektedir.
- Söz diziminde sözcüklerin rastgele ve Makedonca cümle dizimine göre kullanılması, uzun cümle kurma alışkanlığı, devrik cümle kurma merakı ve fiil zaman ve çatılarının yanlış kullanılması gibi hususlar gözlemlenmektedir.
- İmlâ bakımından noktalama işaretlerinin yanlış kullanıldığı ve basım hatalarının kabarcık sayıda olduğu görülmektedir.
- Yer adlarının Türkçe'nin kurallarına göre kullanılmaması.

Türkçe okuma kitaplarında bu tür yanlışlar, Makedonya ve Kosova Türk yazarlarının eserlerinden alınmış metinlerde olduğu gibi, bu yazarlarca çevrilip yabancı edebiyatlardan alınmış metinlerin hemen hemen hepsinde fazlasıyla vardır. Ancak, Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin üçte ikisinden fazlasının bu tür metinlerden oluştuğu düşünülürse, söz konusu olan kitapların dilinin ne denli bozuk olduğu gerçeği kendiliğinden ortaya çıkar.

Öğrencilerce öğretmenlerin her söylediği ve kitaplarda her yazılanın doğru olduğu düşünüldüğü için, yanlışlar taklit edilebilir. Bu nedenle, Türkçe okuma kitaplarındaki yanlışların en aza indirgenmesi hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir konudur.

2. MAKEDONYA'DA TÜRKÇE EĞİTİM

1912-18 arası dönemde Türkler her yönüyle (sosyal ve siyasal örgütlenme, dil, eğitim, vb.) zor durumda kalmışlardır. 1918-40 arası az da olsa eğitim, kültür, basın alanında canlanmanın yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde, İrfan ve Tefeyüz ilkokullarının açılması, haftalık Uhuvvet ve Rehber gazetelerinin çıkarılması gibi gelişmeler yaşandı. Fakat bunlar kısa süreli olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkler bir araya gelemiyor, gazete çıkaramıyor, okullara alınmıyorlardı. Hatta milli mensubiyetleri bile tanınmıyordu.

Ancak asıl canlanma, II. Dünya Savaşı sonrasında; 1944-45 eğitim-öğretim yılında Türkçe okulların, 1947, de Üsküp'te öğretmen okulunun açılması, 1947 yılında Fetah Süleyman Paşic ve Ferid Bayram tarafından ilk alfabe kitabının yayınlanması, 1950'de Türk tiyatrosunun temellerinin atılması, Türk Edebiyatı'nın gelişim göstermesi, 1963-64 öğretim yılında Üsküp Pedagoji Akademisi'nde Türkçe ile de öğretim yapılması 1976-77 öğretim yılında Üsküp Filoloji Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması gibi gelişmeler olmuştur. 59 Ancak bu arada 1940'lı yıllarda Arnavutluk'un kendi topraklarına katılacağı ümidine kapılan Yugoslav yönetimi, Arnavut ırkçılığının artmasına ve dolayısıyla Türkçe öğretimin sekteye uğramasına neden olmuştur.

Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 44. maddesine göre; Makedonya vatandaşlarının ana dilleriyle ilk öğrenim (lise öğrenimi dahil) görme hakları vardır. Anayasa ile teminat altına alınmış olmasına rağmen, Türklerin anadille eğitim hakkına bütün Makedonya'da ulaşmış oldukları söylenemez. Doğu Makedonya'da Jupa, Koliçani, Debre köylerinde Türkçe eğitimde yaşanan sorunlar son dönemde çözülmüş oldu.

1995-96 öğretim yılında Makedonya'da, 543 okulun 226 sınıfında 255 öğretiminin meşgul olduğu 5260 Türk öğrenci Türkçe eğitim alabilme imkanına sahipti. Başkent Üsküp, Gostivar, Kalkandelen, Ohrid, Resne, Struga şehirleriyle birlikte Vrapçište ve Kocacık köylerinde sekiz yıllık ilköğretim okulları vardır. 2001-2002 öğretim yılında Üsküp'teki ilkokullarda 1550 öğrenci Türkçe öğretim görmektedir son dönemde bu rakam bir hayli artmıştır.

Ancak Doğu Makedonya'da Türkçe öğretim birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadardır. Bu yörenin 78 yerleşim yerinde yaşayan Türk öğrenciler, beşinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar Makedonca okumak zorunda kalıyorlar. 2001-2002 öğretim yılında Radoviş'e bağlı Ali Koç ve Kocaali köylerinde 106, Pirlepe'ye bağlı Kanatlar köyünde 128 öğrenci Türkçe öğretim görmektedir.

Makedonya'da Türkçe eğitim veren lise ve meslek okulları vardır. Üsküp ve Gostivar'da üçer Türkçe sınıfı ile Kalkandelen'de bir mesleki tıp lisesi, Gostivar'da elektro teknik okulu ve bir mesleki tıp lisesi ve iktisat okulu vardır. Merkez Jupa'da, Radoviş'te ve Kırçova'da birer sınıf Türkçe lise vardır. Bu nedenle Türkçe sınıflarında yıllarca artış gözükmesken lise eğitimini Türkçe görmek isteyen tüm Türk çocuklarına bu imkan Makedonya Cumhuriyeti anayasasıyla tanınmıştır, Göçe rağmen liselerdeki Türk öğrencilerinin sayısında son dönemlerde büyük artış gözükmemektedir.

Türkçe eğitimin olmadığı yerlerde bazı Türkler, Arnavutça eğitim veren okullara gidiyorlar. Böylece eğitimlerini iki dilde yapmak zorunda kalarak, hem Arnavutça hem de Makedonca eğitim alıyorlar. Böylece uzun vadede Türklerin asimile olma ihtimali artmış oluyor.

Yüksek öğrenimde eğitim dili Makedoncadır. Türkçe yüksek öğrenim şu an Üsküp'ün Pedagoji Akademisi ile, Kiril ve Metodiy Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde, İştıp Gotse Delçev Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü ile Kalkandelen'de ki Devlet Üniversitesinde Şarkiyat Bölümü bulunmaktadır. Ancak bu bölümlerde bazı dersler Makedoncadır.

1992-93 öğretim yılından itibaren Makedonya Türkleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli üniversitelerine burslu ya da özel olarak kayıt yaptırmak suretiyle yüksek öğrenim sorunlarını geçici olarak halletmişlerdir.

Ağustos 2000'de özel üniversite kurma kanununun çıkması üzerine ADEKSAM, Makedonya'da özel bir Türk üniversitesinin kurulması yönünde hazırlıklar yapmış. Uzun mücadelelerden sonra 2015 yılında Uluslararası Vizyon Üniversitesi Türklerin en yoğun yaşadığı Gostivar kasabasında kuruldu. Üniversite, Makedonya'da Bakanlar Kuruluyla onaylandı. Böylece Balkanlarda ilk Türkçe kurulan üniversite olarak tarihe geçti.

3. SONUÇ

Sönuç olarak bugün dünyanın her köşesinde dünya dilleri geldiği sırada Türk Dili de dünyanın bir çok ülkelerinde rahat rahat konuşup anlaşılabilir bir duruma geldi. Bugün Makedonya Türkleri, her türlü olumsuzluğa rağmen, ulusal kimliğine ve Türk kültür değerlerine bağlı kalmaya devam etmektedirler. Özellikle vurgulamak gereken şudur ki yüzyıllar boyunca bölgede devam eden Türk hakimiyeti Türkçenin yaygın bir dil olmasını sağlamıştır. Balkan milletlerinin dillerinde Türkçe kelimelerin sayısı bir hayli fazladır. Örneğin; Sırpçada yedi sekiz bin, Makedoncada üç bin civarında Türkçe kelime vardır..

Makedonya'daki Türk hakimiyetinin sona ermesinden itibaren dil, din, eğitim, sosyal ve siyasal örgütlenme vb. hususlarda çeşitli zorluklara katlanan Makedonya Türkleri bugün, atalarının doğduğu bu topraklarla, "anavatan" olarak düşündükleri Türkiye arasında sıkışıp kalmışlardır.

Makedonya Devleti; sosyal, siyasal yaşamını Makedon ve Arnavutlara göre düzenlemek suretiyle Türkleri ve diğer milliyetleri görmezlikten gelmektedir. Şubat 2001'den bu yana yaşanan gelişmeler bunu daha somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle Makedonya'da Türklerin dışlanması çabalarına kesinlikle seyirci kalınmamalıdır.

Türkiye aktif rol almadığı takdirde, Türklerin sorunlarının, asimilasyon ve göç süreçlerinin önüne geçilmesi sağlanamaz. Bunun için Türkiye'nin, Makedonya'daki Türk teşkilatlarıyla ve temsilcileriyle devamlı diyalog içerisinde bulunmasının önemi büyüktür. Türkiye, Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" politikası gereği bölge barışının sağlanmasını hususunda gerekli girişimlerde bulunmak suretiyle öncülük etmelidir.

Atalarımızdan kalan eserlerin korunması, Türk varlığının devamı, kendi benliğimizin korunması için özelden Makedonya genelinde Balkan Türklerini unutmamalıyız.

KAYNAKÇA

- [1] Ago, Arif; "Makedonya'da Türk Halkının Anadil Üzerine Öğretim-Eğitim ve Sorunları", Sesler, Sayı 302, Üsküp 1996.
- [2] Çayırılı, Necati; "Makedonya Türkleri" <http://www.turansam.org/makale.php?id=177>, 23.02.2018.
- [3] Çerçeve Anlaşması (Ağustos 2001 de Arnavutlarla Makedonlar arasında imzalanan anlaşma), Millennium, Eğitim Kültür Ekoloji ve Dayanışma Derneği, Vrapçište 2001.
- [4] Engüllü, Avni; "Sayılarla Türkler", Birlik, Yıl LVII, Sayı 5614, Üsküp 2001.
- [5] Engüllü, Suat; "Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler",
- [6] Engüllü, Suat; "Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'da Türkler", Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Mak. Göç. Kültür ve Dayanışma Der. İzmir 1996.
- [7] Hafız Nimetullah; "Eski Yugoslavya Bölgelerinde Türkçe'nin Öğretimi" Avrupa'da Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu - 25-26 Ekim 2001.
- [8] Hamza, Yusuf; "Başlangıcından Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü", Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Mak. Göç. Kültür ve Dayanışma Der. İzmir 1996.
- [9] Hamzaoğlu, Yusuf; "Makedonya'da Türk Sorunu", Balkan Türklüğü, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000.
- [10] Hasan, Hamdi; "Makedonya Cumhuriyeti'nde Türkçe Ders Kitaplarının Nitelikleri" <http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/116-makedonya-cumhuriyetinde-tuerkce-ders-kitaplar-nitelikleri.html>, 24.02.2018.
- [11] Hayber, Abdülkadir; "Makedonya'da Türkçe Öğretimi", Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998), TDK, Ankara 1999.
- [12] İbrahimgil, M. Zeki; "Makedonya'nın Sosyal-Kültürel Yapısı ve Türk Vakıf Eserlerinin Bugünkü Durumu", Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Mak. Göç. Kültür ve Dayanışma Der. İzmir 1996.
- [13] Kaya, Fahri; "Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı", Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998), TDK, Ankara 1999.
- [14] Kaya, Fahri; "Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı", Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998), TDK, Ankara 1999.
- [15] Kaya, Fahri; "Şiirimizin Gelişmesi", Seçme Yazılar, Üsküp 1994.
- [16] Kaya, Fahri; DEMİR, Firuz vd.; Aynı Güneş Altında Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Yaşayan Türk Halkının 25 Yıllık Edinimleri, Nova Makedonya Basımevi, Üsküp 1971.
- [17] Kaya, Fahri; "Hikayemizin Hikayesi", Seçme Yazılar, Üsküp 1994.

- [18] Kut, Şule "Bağımsız Makedonya: Altıncı Yıl Krizleri", Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Rumeli Vakfı Yayını, İstanbul 1999.
- [19] Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Mak. Göç. Kültür ve Dayanışma Der. İzmir 1996.
- [20] Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Mak. Göç. Kültür ve Dayanışma Der. İzmir 1996.
- [21] Turan, Ömer; "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Sayı 16, Ankara 1997.
- [22] Ülker, Çiğdem; Makedonya Türk Öyküsünde Kimlik Sorunu, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.
- [23] Zaim, Sabahaddin; "Türk Dünyasında Balkanlar'dan Hatıralar", Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Sayı 16, Ankara 1997, s. 1760. (bkz. Mehmet Ardıcı, Yücelciler 1947, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.).